

vét venné kezébe. Helyes, hogy a könyv szerzője mindennek utánaered, számos egyéb adatot igyekszik a rendelkezésére álló források alapján felkutatni, de az is bizonyos, hogy ennek csak egy kisebb és fontosabb részét kellett volna publikálnia, mert különben a műben el-sikkad a lényeg. Megtudhatjuk a könyvből, hogy Nádasit a rendbe felvették, közepes erejűnek tartották, később alacsony termete miatt nem engedték, hogy első egyszerű fogadalmát letegye. Grazban filozófiai kurzusa idején „testi erejét állandóan edzette”. 1638-ban előljárói szerint alkalmas a prédikálásra és vezetői feladatok ellátására is. 1644-ben megismételték magyarországi előljárói, hogy alkalmas a prédikáció tanítására és a vezetésre is. 1651-ben az előljárok Nádasit „prédikálásra való tehetségét külön kiemelik”.

Nádasit Pázmány ajánlotta a jezsuiták figyelmébe. Ez a tény a rend vezetőinek gondot jelentett akkor, amikor nem engedélyezték a két év noviciátus után, hogy letegye három éves egyszerű fogadalmát. Kétlem azonban, hogy igaza lenne Tüskésnek az alábbi állításban: „... nem pusztán szimbolikus jelentőségű, hogy rendi pályafutása elején Pázmány protektori gesztusa áll, írói pályakezdése pedig Pázmány halálával esik egybe.” Nádasira hatott Pázmány, hogy mennyire és miben azt nem lehet tudni. Az érsek halála és Nádasit írói pályakezdése között azonban, azt hiszem, nincs semmiféle összefüggés. Kétségtelen, az életrajzi adatok feltárása nagy munkát jelentett a dolgozat írójának, de válogatnia kellett volna az adatok tiszteletreméltóan nagy halmazában.

A most ismertett könyv előtt senki sem gondolhatta, hogy a terjedelmes barokk címnek, sőt a mutatónak is volt elméleti előírása. Nyilván ez nemcsak a sodalítások számára írt elmélkedő könyvek címeire és mutatóira vonatkozik, hanem a kor más egyéb műfajaira is. Megfigyelte Tüskés, hogy minden címlap hat egységnyi szövegrészt tartalmaz. A cím mindig allegorikus vagy metaforikus. Megtalálható azonban a címlapon a szerkezetre és a mű hasznára, használatára vonatkozó utalás. Ezt

követi a szerzői név, majd a címzettek neve. A következő részben a mecénás nevét, rangját és címeit találjuk, majd ez után jön az impresszum. A jezsuitáknál annak is megvolt az előírása, hogyan kell tárgymutatót készíteni.

Végigelemezve Tüskés dolgozatát talán látjuk annak erőseit és hibáit is. Nyilvánvaló, óriási munkát végzett, s munkájában követte egyébként a már klasszikus irodalomtörténeti módszereket, másrésről pedig olyan új módszerekre sikerült mindannyiunk figyelmét felhívni, amelyek e kor kutatói számára mindenképpen tanulságosak lesznek. A dolgozat első sorban az alap kutatások és azok „tálatása”, előadása tekintetében utolérhetetlen. Kiváló kutatói érzékkel derítette fel nemcsak a kiadott és kiadatlan Nádasit műveket, hanem azokat is, amelyeket neki tulajdonított eddig a kutatás. A dolgozat első sorban arra vállalkozott, hogy az elbeszélő egyházi irodalom európai kapcsolatait mutassa be. Sajnálatos, hogy az áhítati irodalom magyarországi kapcsolataira nem jutott már Tüskésnek energiája vagy helye. Pedig ismeretei e téren sem hanyagolhatók el. Ezzel a dolgozattal egy olyan műfajra nyitott ablakot, amelynek tényleges létéről eddig az irodalomtörténet-írás keveset tudott és közölt.

KILIÁN ISTVÁN

Ötnyelvű könyv- és papírrestaurálási szakszótár. Szerk. BEÓTHYNE KOCOCSA Ildikó-KASTALY Beatrix. Bp. 1997. Országos Széchényi Könyvtár. 375 l.

Az A4-es méretű, de haránt alakú könyv lapjain magyarul, németül, angolul, franciául és olaszul, hasábokba rendezve sorakoznak a címben megadott szakterület kifejezései. A szótár öt részből áll, a nyelvek sorrendje ciklikusan változik: a második részben a német szó kerül az élre, s a magyar az ötödik hasádba, a harmadik részben az angol az első, s a német az ötödik, és így tovább. Mindegyik részben az elsőként szereplő nyelv betűrendjében következnek a szakkifejezések, s vannak hozzáren-

delve az azonos vagy közel azonos értelmű szavak a másik négy nyelven. A szerkesztők szerint a kiadvány célja, hogy a szakemberek számára megkönnyítse a szakirodalom olvasását. A művet nemcsak könyv- és papírestaurátoroknak szánják, hanem könyvkötőknek, könyvtárosoknak, levéltárosoknak és muzeológusoknak is. A rövid magyar és angol előszóban közlik a szótár használatára vonatkozó legfontosabb tudnivalókat, de azt sajnos nem, hogy hány kifejezést gyűjtöttek össze. Átlapozva a nyelvenként átlag 70 lapnyi terjedelmű kötetet, megállapítható, hogy az mintegy ezer kifejezést tartalmaz. A könyv- és papírestaurálási szakkifejezéseken kívül a könyvkötés és 'egyes grafikai technikák' leggyakrabban előforduló és idevágó szavait is összeszedte az a munkacsoport, amelynek kilenc tagjából (mind nő!) hat restaurátor, egy mérnök és kettő az Eötvös Loránd Tudományegyetemen könyvtárszakot végzett szakember. Hadd soroljam fel őket: Albrechtne Kunszeri Gabriella, Czizler Mária, Csenki Éva, Jurcsik Erzsébet, Kennedy Betty, Simon Imola, Szlabey Györgyi és természetesen a két szerkesztő.

Könyvtárosok számára készített többnyelvű szakszótárt már több kiadásban megjelentettek Magyarországon is, de kifejezetten restaurátor poliglott szótárt most először. Pedig a restaurálásnak világméretben egyre nagyobb a jelentősége; a könyvek, a papír és bőr alapú íráshordozók sérülékenysége, a károsodás megelőzéséért folyó küzdelem mind több tanácskozás és nemzetközi konferencia összehívását és szakkikket, ill. szakkönyv megírását ösztönzi. A legfontosabb publikációk éppen a szótárban megválasztott idegen nyelveken látnak napvilágot. E szótár tehát hézagpótló, megjelenését melegen üdvözljük, s biztosak vagyunk abban, hogy sok, valószínűleg egyre bővülő kiadást fog megérni.

Nemzetközi viszonylatban is alig pár évtizedre tekint vissza a könyvkötéssel és restaurálással szorosan összefüggő szakszótárak megjelenése. Ezek egyikét, talán a leggyakrabban forgatottat, 1969-ben állította össze az osztrák Hilde Kuhn *Wörterbuch der Handbuchbinde-*

rei und Restaurierung von Einbänden, Papyri, Handschriften, Graphiken, Autographen, Urkunden und Globen címmel. Ez német-angol-francia-olasz nyelvű, és 1033 fogalmat tartalmaz, kb. ugyanannyit, mint becslésem szerint a most kiadott magyar szakszótár. A könyvkötés szakmai szókincsének összegyűjtésében úttörőnek tekinthető Jaschik Álmos: *A könyvkötőmesterség* (Bp. 1922.) c. német-magyar és magyar-német szójegyzékével. Ma már a jelentős német és osztrák kötetérténeti kézikönyvek függeléként általában tartalmaznak fogalmi szakszótár részt, adott esetben többnyelvűt, pl. Hellmuth Helwig: *Handbuch der Einbandkunde*. 1-3. köt. Hamburg, 1953-1955. (1. köt. 207-216.), vagy legalább egy 'glossarium'-ot, mint pl. Manfred von Arnim: *Europäische Einbandkunst aus sechs Jahrhunderten*. Schweinfurt 1992., avagy Otto Mazal frissen megjelent szakkönyve, *Einbandkunde*. Wiesbaden, 1997. (371-382.). Ezek definiálják, értelmezik a jegyzékben megadott fogalmakat. Több ilyen értelmező szakszótár önállóan is megjelent, és mivel e folyóirat hasábjain ezekről nem jelent meg ismertetés, talán nem haszontalan a szakemberek számára, ha egyet-kettőt megemlítek: Gustav Moessner: *Buchbinder-ABC*. Bearb. v. Hans Kriechel (Bergisch Gladbach, 1981.), vagy a maga nemében kitűnő Matt T. Roberts-Don Etherington: *Bookbinding and the conservation of books. A dictionary of descriptive terminology* (Washington, 1982.). Ez utóbbi, valamint Hilde Kuhn és Jaschik Álmos műve a jelen magyar szótár felsorolt forrásmunkái között is szerepel (igaz, hogy Kuhn művének címéből csak ennyi: *Wörterbuch*).

A szótár fent vázolt elrendezése, az hogy a teljes szókészlet ismétlődik mind az öt nyelv szerint betűrendbe szedve, igen kényelmessé teszi a szótár használatát, bár a terjedelmet megnöveli. Még könnyebb lenne a keresés, ha az öt részt valamilyen egyszerű módon megjelölték volna, pl. különböző színű papír vagy a lapszámozás melletti betűjel (M, D, E, F, I) alkalmazásával. A szerzők egyes magyar kifejezéseknél zárójelbe foglalt szavakkal igyekeznek egyértelművé tenni a fogalmat, de nem

magyarázzák meg, például: 'antikva (betűtípus)', 'ár (szerszám)', 'díszes tükör (bőr, selyem)', 'hüvely (könyvgerincen)', 'papírtábla (rétegekből ragasztva)', 'tükör (táblára kiragasztott előzék)' stb. Ha bármily röviden is, de meghatározták volna a fogalmakat, valószínűleg még évekig várni kellett volna a szótár megjelenésére. A magyar szinonimákra utalnak, pl. 'barátkötés l. kolostorkötés', 'perem l. könyvtábla perem' vagy 'pöre l. bőr (kikészítetlen)', míg az idegen nyelvű címszavak esetén mindegyik szinonimához megadják – utalás nélkül – a többi négy nyelven a megfelelő kifejezéseket.

Néhány apróbb észrevétel: A kódexet ma már németül is K-val, és nem C-vel írják. A 'levonat' szónak csak az egyik értelmezését találjuk zárójelben: '(nyomat)', vagyis 'Abzug', 'print' stb. értelemben. A 'levonat' azonban jelenti a kötéstábláról ceruzával készített, az eredeti mintát visszaadó másolatot is. Tehát utalni kellene itt a 'ceruzalevonat'-ra, mert akit a más nyelvű megfelelők, 'Abreibung' stb. érdekelnek, az aligha fogja a magyar szót a c-nél keresni. Az 'ösnymotatvány' szóra az angolok ma már inkább az 'incunable' alakot, és nem a latinus 'incunabulum'-ot használják, legalábbis mindkét alakot fel kellett volna tüntetni. Nem értem az 'oldalszámozás (levéltári)' kifejezést, ha nincs utána semmi idegen nyelvű megfelelő, viszont utal a 'lapszámozás'-ra mint '(könyvtári)'-ra; a 'paginálás' szónál mindkettőt: 'paginálás l. lapszámozás (könyvtári)' és 'paginálás l. oldalszámozás (levéltári)', de itt hiába keressük. A 'zsoltaóroskönyv'-et ebben a szótárban kakukktójásnak érzem. – Nagyon jó, hogy olyan kifejezéseket is fölvettek a fogalmak közé, mint pl. a 'konc (25 ív)', 'elfutó (festék)' – erre az 'átvérző'-nél utalnak –, 'nyílás (belső) és (külső)' vagy a 'kenni' kifejezés. Jó kis izelítő, hogy a restaurátorok, könyvkötők is beszélhetnek olyan szaknyelven, hogy a kiváló átlagember aligha sejtethi, hogy miről is lehet szó.

A 'restaurálás' mellett két angol szót találunk, amelyek értelme részben átfedi egymást, mégsem tekinthetők szinonimáknak. Az első: 'conservation' jelenti a meglévő állapot meg-

őrzését, a tárolás és használat során várható hatások elleni védelmet (a német 'konservieren' és az angol 'preserve' értelmében, magyarul talán 'állagmegóvás' lenne, de ilyen címszó itt nincs), és jelentheti az ilyen célú intézkedések összességét (lásd 'állományvédelem'). A másik megadott szó a 'restoration', mely többek között a politikai restaurációt jelenti (pl. Anglia 1660, Japán 1868), vagy egy régi szöveg rekonstrukcióját; a képző- és iparművészeti tárgyak, valamint az íráshordozók vagy őslénytani leletek vonatkozásában azok valamilyen korábbi, vagy éppen eredeti állapotának visszaállítását, illetve utánzását, adott esetben jelentős kiegészítést. Ez lenne nagyjából a 'helyreállítás' értelmezése, de erről a címszóról csak utalás van a 'restaurálás'-ra. Az angolok ma inkább a 'conservation'-t használják 'restaurálás' értelemben. Ez bizonyára a szemlélet változását tükrözi: míg korábban a 'restaurálás' általában abban állt, hogy a tárgyat a 'restoration' műveleteinek vetették alá, ma már ezzel szemben csak a 'conservation'-t tartják elfogadhatónak. Hogy saját házam tájáról, az MTA Könyvtárból hozott példával illusztráljam mondandómat: A Ráth György-féle RMK-könyvek általában kiváló állapotban vannak. Ráth restauráltatta régi magyar könyveit, sokszor több csonka példányból csináltatott egy teljeset, s a lapokat úgy kimosatta, hogy a bejegyzések is eltűntek, sőt a korabeli kötések mintáit is „pótolta” a könyvkötő, pl. Franz Vierheilig, akivel sokat dolgoztatott Würzburgban. Az angolok ezt nevezik ma „restaurálásnak”. Belátom, hogy e szótár keretei nem engednek meg efféle finom fogalmi megkülönböztetéseket. Mindenesetre a szótár fedelén és a címlapon az angol címben helyesen a 'conservation' szerepel. A németben és a franciában egyértelmű a 'Restaurierung', ill. 'restauration' ilyen értelmű használata, a 'conservation' másra van fenntartva; elég legyen csak arra hivatkozni, hogy a 'le conservateur' szakmánkban a könyvtárórt, múzeumórt vagy egy különgyűjtemény vezetőjét jelenti.

A recenzensnek elsődleges célja a híradás, hogy felhívja a szakma figyelmét erre a nagyon

hasznos szakszótárra. Az első benyomások igazán jók. Majd az állandó használat során, az elkövetkező években ismerhetjük meg a szakszótár minden erényét és esetleges hibáit. Az összeállítók – mint előszavukban írják – tisztában vannak azzal, hogy e szótár sem nem hibátlan, sem nem teljes, ezért kéri a segédkönyv használóit, hogy észrevételeikkel, javaslataikkal keressék meg a szerkesztőket.

ROZSONDAI MARIANNE

Szabadfalvi József: Herman Ottó, a parlamenti képviselő 1879–1897. Miskolc, 1996. 435 l. (Officina Musei 5.)

Herman Ottóról, akit sokan az utolsó magyar polihisztornak tartanak, rengeteget írtak. Szóltak a természettudósról (Allodiatoris Irma), a néprajz művelőjéről (Balassa Iván), nemzetközi bonyodalmakat is keltő őskőkori felfedezéséről (Banner János, Kemenczei Tibor), a modern természetvédelem hazai megteremtőjéről, illetőleg közéleti (Péter László, Erdődy Gábor, Szabadfalvi József, Fári Irén) és politikai (Veres László) tevékenységéről. Talán egyedül a sajtószabadságért és a sajtó tisztaságáért vívott küzdelmét nem vizsgálta senki. Az utóbbi évtizedekben főleg az itt-ott megőrzött levelezését dolgozták fel, adták közre (Szabadfalvi József, Kőhegyi Mihály). Monográfusai (Lambrecht Kálmán, Székely Sándor, Varga Domokos, Kósa László–Keve András–Farkas Gyula) természetesen nem kerülhették meg, hogy ne ejtsenek szót – ha röviden is – politikai szerepléséről. Ezek azonban – szinte alig akad kivétel – legtöbbször az első indulatában hirtelen papírra vetett írásaiból vonták le általános következtetéseiket, melyet aztán az egyes szerzők sorban átvettek és továbbadtak. Mindezek nyilván tartalmaznak részgazságot, de mindenki tudta, hogy szilárd következtetéseket csak a parlamenti szerepléseit tartalmazó *Képviselőházi Naplók* tüzetes átnézése hozhat. Ezt végezte el szívós türelemmel Szabadfalvi József. A kötet legidőtállóbb részét a szó szerint

közölt beszédek jelentik. Sajnálatos módon azonban ezek egy része csonkán jelent meg, más részük be sem került a gyűjteménybe. Ismerve a szerző alapos tudományos felkészültségét bizonyosra vehetjük, hogy minden lényeges beszédet megjelentetett, de a teljes kiadás elmaradását mégis fájjaljuk, amire nyilván a terjedelmi gondok, illetve a pénzhiány kényszerítették az összeállítót. Herman Ottó öt ülészakon át volt nemzetgyűlési képviselő 1878-tól 1897-ig (a címben feltüntetett évszám hibás), ahol jelentős munkát végzett, nagyon sokszor kért szót, sok témához szólta hozzá és meglehetősen széles körű tájékozottságot mutatott. Bennünket most elsősorban a sajtóról vallott nézetei érdekelnek.

1884 telén, pontosabban február 22-én több – közérdeklődésre számot tartó – kérdést vetett fel a parlamentben. Köztudomású, hogy olvasói körökben még ma is felvetődik az a kérdés: a közizléssel összefér-e, szabad-e ún. „nagy emberek” naplóit, leveleit, visszaemlékezéseit közreadni? Herman Ottónak megvolt erről a határozott véleménye: „Én nem szeretném, hogy a t. ház disponálna a levél felett és oda nyúlna, ahol az irodalmi tisztesség, a társadalmi rend, hogy minden író, a ki fontos szerepet játszik az irodalomban, mint státusférfiú és politicus, meghagyja – és igen helyesen –, hogy az ő emlékiratai csak akkor tétethetnek közzé, amikor azon férfiak, a kik akkor szerepeltek, mind elhaltak.” Lényegében tehát az írónak kívánja fenntartani a jogot a saját hagyatéka felett, s ha az úgy látja jónak, akár zárhatja is meghatározott ideig leveleinek, naplóinak hozzáférhetőségét, közlését.

Valószínűleg február 22-én elmondott gondolatai jártak tovább fejében, amikor március 8-án részletesen fejtette ki véleményét a szerzői, illetve az írói és művészi tulajdonjogról. Megfogalmazásában is formás, a korabeli irodalmat is számba vevő, logikailag is jól felépített beszédében szóvá tette a levéltitok védelmét, az irodalom fontosságát és legfőképpen azoknak az újságíróknak felelőtlenségét, akik gatlás nélkül becsúsznak, rágalmoznak a névtelenség mögé bújva. „Ez a névtelenség, ez